

*Ka 'oku kei 'i ai pē iā,
Fo'ou pea hinehina mo ma'ā
Kae fakafeta'i 'oku 'ikai kei 'i ai iā.¹*

'E kāinga, 'ofa ke faitāpuekina ki-moutolu. 'I he huafa 'o Sīsū Kalaisi, ko hotau Fakamo'uí, ēmeni. ■

NOTE

1. Emily Harris, "Empty Linen," *New Era*, Apr. 2011, 49.

By Ann M. Dibb

Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisī Lahi 'o e Kau Finemuí

'Oku ou Tui 'oku Totonu ke Faitotonu mo Angatonu

Ko e angatonu ki he 'etau tui—'o tatau ai pē pe 'oku 'ikai manakoa, faingofua, pe fakafiefia—'okú ne malu 'i kitautolu 'i he hala 'oku fakatau ki he mo'ui ta'engata mo 'etau Tamai Hēvaní.

Si'eku kau finemui 'ofeina, ko ha tāpuaki mo ha faingamālie ma'ongo'onga kiate au ke u tu'u 'i ho'omou ha'oha'ongá 'i he efiāfi ni. 'Oku mou hā faka'ofa'ofa mo mata-matalelei ke vakai atu ki ai.

Ko e Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú ko e Kaveinga ia 'a e Mutualé ki he 2011. 'I he'eku kau atu ki he ngaahi fakataha'anga 'a e to'u tupú mo e ngaahi houalotu sākalamē-niti 'i he ta'u ní, kuó u fanongo ki he vahevahe 'e he kau talavou mo e kau finemuí 'a e 'uhinga kiate kinautolu 'a e Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú pea mo e founga 'oku nau faka-'aonga 'i ai kinautolu 'i he'enu mo'uí. 'Oku tokolahi ha ni'ihī 'oku nau 'ilo'i ko e Tefito 'o e Tui faka'osí ia, ko e lōloa tahá ia, ko e faingata'a taha ia ke ako ma'ulotó, pea ko e Tefito 'o e Tui ia 'oku nau amanaki he 'ikai ke kole ange 'e he pīsopé ke nau lau ma'uloto

angé. Neongo ia, 'oku mahino ki ha tokolahi 'o kimoutolu 'oku lahi ange 'a e me'a 'oku 'uhinga ki ai e Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú.

Ko e Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú ko ha fakahinohino ia ki he mo'ui angatonú mo e mo'ui faka-Kalisitiané. Fakakaukau angé pe na'e mei fēfē hotau māmaní kapau na'e fili 'a e tokotaha kotoa pē ke ne mo'ui 'aki 'a e ngaahi akonaki 'oku 'i he Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú: "'Oku mau tui 'oku totonu ke faitotonu, angatonu, sino ma'a, angalelei, anga-mā-'oni'oni, pea fai lelei ki he kakai kotoa pē; ko e mo'oni, 'oku mau lava ke pehē 'oku mau muimui ki he na'ina 'i 'a Paulá—'Oku mau tui ki he ngaahi me'a kotoa pē, 'oku mau amanaki lelei ki he ngaahi me'a kotoa pē, kuo mau kātaki 'i 'a e ngaahi me'a lahi, pea 'oku mau amanaki ke mau lava 'o kātaki 'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē. Kapau 'oku ai

Monitalapani, Filipaini

ha me'a 'oku mā'oni'oni, faka'ofa'ofa, pe ongoongolelei pe fe'unga mo hono vikiviki'í, ko e ngaahi me'a ia 'oku mau fekumi ki aí."

Na'e fai 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ko e palōfitā 'a e 'uluaki lea 'i he pongipongi Sāpate 'o e konifele-nisi lahí, pea na'á ne lau 'a e na'ina'í ko ia 'a Paula 'oku 'i he Filipai 4:8'a ia 'okú ne langaki hake 'a e ngaahi tefito 'i mo'oni 'i he Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú. Na'á ne fakahā mai 'a e ngaahi taimi faingata'a 'a ia 'oku tau mo'ui aí peá ne 'omi mo ha fakalotolahi. Na'á ne pehē, "I he'etau ngaahi fononga ta'epau ko 'eni 'i he māmaní, 'oku ou fakatauange te tau . . . muimui 'i he fale'í mei he 'Apose-tolo ko Paulá 'a ia te ne malu'í kitautolu mo tau nofo ma'u ai 'i he halá."¹

I he pōnī, 'oku tuku taha 'eku tokangá ki he ongo tefito 'i mo'oni 'oku na fekau'aki mo e Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú, 'a ia 'okú na mātu-aki tokoni ke "malu'í kitautolu mo tau nofo ma'u ai 'i he halá." 'Oku 'i ai 'eku fakamo'oni mālohi mo e fakapapau ki he mahu'inga 'o e ongo tefito 'i mo'oni 'o e totonu ke faitotonu mo angatonú.

'Uluakí, "[Oku ou] tui 'oku totonu ke faitotonu." Ko e hā 'a e 'uhinga 'o e faitotonu? 'Oku ako'í mai 'e he ki'í tohi ko e *Tu'u Ma'u 'i he Tui* "Oku 'uhinga 'a e faitotonú ke fakamo'omo'oni, mo mo'oni, pea mo 'ikai ha kākā, 'i he taimi kotoa."² Ko ha fekau ia mei he 'Otuá

ke faitotonu³ pea "'oku fie ma'u 'a e faitotonu kakatō ki hotau fakamo'ui."⁴

Na'e ako'í 'e Palesiteni Hauati W. Hanitā kuo pau ke tau mātu'aki loto-aki 'a e faitotonú. Na'á ne pehē:

"I he ngaahi ta'u lahi kuo hilí na'e 'i ai ha ngaahi fakatātā 'i he ngaahi loki talitali'anga kakai mo e ngaahi hū'anga ki homau ngaahi falelotú 'a ia na'e fakahingoa ko e, 'Faitotonu Kiate Koe.' Ko e lahi taha 'o e ngaahi fakatāta'a na'e 'i ai 'enau kaunga ki he ngaahi tūkunga iiki mo angamaheni 'o e mo'ui. Ko e ngaahi me'a 'eni 'oku fakatupulaki ai e tefito 'i mo'oni 'o e faitotonú.

"Oku 'i ai ha ni'ihí te nau pehē 'oku hala fakae'ulungāanga ke ta'e faitotonu 'i he ngaahi me'a lalahí ka 'oku nau tui 'oku fakatonuhia'í pē kapau 'oku 'ikai ke fu'u loko mahu'inga 'a e ngaahi me'a ko iá. 'Oku 'i ai nai ha faikehekehe mo'oni 'i he ta'e faitotonu 'i ha me'a fekau'aki mo e pa'anga 'e tahaafé pe ko ha me'a fekau'aki mo ha ki'í sēniti? . . . 'Oku 'i ai nai ha fakafuofua mo'oni 'o e ta'e faitotonú, 'o fakataau pe na'e lahi pe si'isi'í 'a e me'a ne hokó?"

Na'e hoko atu 'a Palesiteni Hanitā, "Kapau te tau ma'u 'a e takaua 'a e 'Eiki mo e Laumālie Mā'oni'oni, kuo pau ke tau faitotonu 'iate kitautolu, faitotonu ki he 'Otuá, pea mo hotau kāingá. 'Oku fakafiefia mo'oni hono olá."⁵

'Oku tau a'usia ha melino 'i hotau 'atamaí mo e konisēnisi ma'á 'i he

taimi 'oku tau faitotonu ai 'i he ngaahi me'a kotoa peé, 'o tatau ai pē pe 'oku lahi pe si'isi'í. 'Oku fakatupulaki hotau ngaahi vā fetu'utakí he 'oku fakatefito 'i he falalá. Pea ko e tāpuaki ma'ongo-onga taha 'oku 'omi 'e he faitotonú ko e malava ke tau ma'u 'a e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oni.

'Oku ou fie vahevahe atu ha ki'í talanoa faingofua kuó ne fakamālohia 'eku tukupā ke faitotonu 'i he ngaahi me'a kotoa peé:

Na'e 'alu ha tangata . . . 'i ha efiafi 'e taha ke kaiha'a koane mei he ngoue'anga hono kaungā'apí. Na'á ne 'alu mo hono ki'í fohá pea fakatangutu ia 'i he funga 'aá ke fakasio-sio, ke fakatokanga ange telia na'a 'alu ange ha taha. Na'e puna 'a e tangatá 'i he funga 'aá mo ha fu'u tangai lahi 'i hono nimá, pea kimu'a ke ne toli e koané na'á ne sio takai holo, ki he tafa'aki ko ē mo e tafa'aki ko ē, pea 'i he 'ikai ke ne sio ki ha tahá na'á ne kamata ke fakafonu 'ene tangai. . . . [Na'e ui atu 'a e ki'í tamasi'í]:

" . . . Na'e kaila atu e ki'í tamasi'í, "Tangata'eiki, 'oku te'eki ke ke sio ki he tafa'aki 'e taha! . . . Ne ngalo ke ke sio ki 'olunga."⁶

I he taimi 'oku 'ahi'ahi'í ai kitautolu ke tau ta'e faitotonú, pea ko e 'ahi'ahi ko 'eni 'oku fai mai ia kiate kitautolu hono kotoa, mahalo te tau pehē he 'ikai pē ke 'ilo ia 'e ha taha. 'Oku fakamanatu mai 'e he talanoa ko 'eni 'oku 'afio'í ma'u pē ia 'e he'etau Tamai Hēvaní, pea 'oku tau mātu'aki taliui kiate Ia. 'Oku tokoni'í

au 'e he 'ilo ko 'ení ke hokohoko atu 'eku faifeinga ke mo'ui 'aki 'a e tukupā ko 'ení: "[Oku ou] tui 'oku totonu ke faitotonu."

'Oku ako'i mai 'e he Tefito 'o e Tui hono hongofulu mā tolú 'a e tefito'i mo'oni hono uá "Oku [ou] tui 'oku totonu ke angatonu." 'Oku fakamatala'i 'e he tikisinalí 'a e fo'i lea ko e *angatonú* ko e tu'u ma'u, mateaki, totonu, pe 'ikai toe heliaki.⁷

Ko e taha 'o e ngaahi tohi 'oku ou manako aí ko e tohi 'iloa mei Pilitānia ko e *Jane Eyre*, na'e fa'u 'e Charlotte Bronte 'i he 1847. Ko e tokotaha 'oku fai ki ai 'a e talanoá ko Seini 'Ea, ko ha ki'i ta'ahine na'e fu'u masiva, mo paea ta'u hongofulu tupu ka na'á ne fakatāta'a 'a e 'uhinga 'o e "angatonú." 'I he fakamatala fa'u ko 'ení, na'e 'i ai ha tangata ko Lōsesitā, na'á ne 'ofa 'ia Seini ka na'e 'ikai lava ke na mali. Ka, 'okú ne kole kia Seini ke na nofo fakataha ta'e mali pē. Na'e 'ofa foki mo Seini 'ia Lōsesitā, pea 'okú ne fehu'i pe kiate ia 'i he taimi 'oku 'ahi'ahi ai iá, "Ko hai 'i he māmaní 'oku tokanga atu kiate *ko?* pe ko hai 'e loto mamahi 'i he me'a 'okú ke fai?"

Na'e vave hono tali pē 'e he konisēnisi 'o Seini: "Oku ou tokanga 'i pē au. Ko e lahi ange 'eku ongo 'i li'ekiná, ta'e 'i ai ha kaungāme'á, mo e ta'e fai poupoua aú, ko e lahi ange ia 'eku faka'apa'apa' i pē aú. Te u tauhi 'a e fono kuo 'omi 'e he 'Otuá; . . . 'Oku 'ikai ke 'omi 'a e fonó mo e ngaahi tefito'i mo'oni ki he ngaahi taimi 'oku 'ikai ai ke 'i ai ha 'ahi'ahi: 'oku 'omi kinautolu ki he ngaahi taimi pehe ní . . . Kapau te u maumau 'i 'a e ngaahi fekaú 'i he faingamālie ke u fai pehē aí, ko e hā leva honau mahu'ingá? 'Oku 'i ai honau mahu'inga—ko ia kuó u tui ma'u pē . . . Ko e ngaahi fakakaukau tokamu'á, ngaahi faka-papau kuó u sítu'a ki aí, ko e kotoa ia e me'a 'oku ou ma'u he taimí ni ke u falala ki aí: te u kei mateaki 'i pē 'a e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi fakapapau ko iá."⁸

Ne angatonu 'a Seini 'Ea ki he'ene ngaahi tuí 'i he taimi ne taulōfu'u ai e 'ahi'ahi, na'á ne falala ki he fono ne 'omi 'e he 'Otuá, peá ne "mateaki'i" ke faka'ehi'ehi mei he 'ahi'ahi.

Ko e angatonu ki he'etau ngaahi tuí,—'o tatau ai pē pe 'oku 'ikai manakoa, faingofua, pe fakafiefia,—'okú ne malu'i kitautolu mo tau nofo ma'u ai 'i he hala 'oku fakatau ki he mo'ui ta'engatā fakataha mo 'etau Tamai Hēvaní. 'Oku ou sai'ia he fakatātā ko 'eni ne tā 'e ha finemui 'e taha ke fakamanatu

kiate ia 'ene holi ke ne a'usia 'a e fiefia 'o e nofo fakataha mo e Tamai Hēvaní 'o ta'engatā.

'Oku faka'atā foki kitautolu 'e he angatonú ke ne fakahoko ha ola lelei 'i he mo'ui 'a e ni'hi kehé. Ne u toki fanongó ni ki he talanoa fakalaumālie 'a ha finemui, 'a ia na'e makatu'unga 'i he'ene tukupā ke angatonu ki he'ene ngaahi tuí, ha ola ma'ongo'onga 'i he mo'ui 'a ha finemui kehe 'e taha.

'I he ngaahi ta'u lahi kuohilí, na'e 'i he kalasi kuaea tatau pē 'a Kulisití mo Seni 'i Heeti, Tekisisi. Neongo na'e 'ikai ke na fu'u maheni, ne fanongo 'a Seni 'i ha 'aho 'e taha 'oku talanoa 'a Kulisití mo hono ngaahi kaungāme'á 'o kau ki he lotú, 'enau ngaahi tui kehekehé, mo e ngaahi talanoa manako mei he tohi tapú. Kimuí ni mai, 'i he toe fetu'utaki 'a Seni mo Kulisití, na'á ne vahevahe ai 'a e talanoa ko 'ení:

"Ne u ongo 'i loto-mamahi he 'ikai ke u 'ilo ha me'a kau ki ho'o talanoa mo ho ngaahi kaungāme'á, pea ko ia ne u kole ki he'eku ongomātu'á ke 'omai ha'aku Tohi Tapu 'i he Kilisimasi. Ne u ma'u 'a e Tohi Tapú peá u kamata ke lau ia. Ko e kamata'anga 'eni 'eku fononga fakalotú mo 'eku fekumi ki he siasi mo'oni. . . . Ne 'osi ha ta'u 'e hongofulu mā ua. 'I he vaha'ataimi ko iá ne lahi ha ngaahi siasi ne u 'a'ahi ki ai pea ma'ulotu hokohoko ka na'á ku ongo 'i 'oku kei toe lahi pē ngaahi me'a. 'I he pō 'e taha, ne u tū'ulutui 'o lotu ke u 'ilo 'a e me'a ke fai. 'I he pō ko iá ne u misi ai kiate koe, Kulisití. Kuo te'eki ai pē ke u toe sio kiate koe talu 'eta 'osi mei he ako mā'olungá.

Ne u fakakaukau na'e ngali kehe 'eku misí, ka na'e 'ikai ke u fakakaukau na'e 'i ai hano mahu'inga. Ne u misi hokohoko kiate koe 'i he pō 'e tolu. Ne u fakakaukau ki he 'uhinga 'o 'eku ngaahi misí. Ne u manatu 'i na'á ke Siasi Māmonga. Ne u vakai 'i e uepisaiti Māmongá. Ko e 'uluaki me'a ne u ma'u ko e Lea 'o e Potó. Kuo mālōlō 'eku fa'eé mei he kanisā 'o e ma'ama'á 'i he ta'u 'e ua kuo hilí. Na'á ne ifi tapaka pea 'i hono lau 'o kau ki he Lea 'o e Potó na'e fu'u ongo ia kiate au. Kimui ange aí, ne u 'a'ahi ki he 'api 'o 'eku tamaí. Ne u tangutu 'i loto fale, pea kamata ke u lotu. Ne u kole ke u 'ilo 'i 'a e feitu'u ke u 'alu ki aí mo e me'a ke u fai. 'I he taimi pē ko iá, na'e 'asi mai he televisoné ha fakamatala ki he Siasí. Ne u hiki 'a e fiká peá u tā ki ai he pō tatau pē. Hili ha 'aho 'e tolu ne tā mai 'a e ongo faifekaú 'o kole mai pe te na lava 'o 'omai haTohi 'a Molo-mona ki hoku 'apí. Ne u talaange, "Io." Hili ha māhina 'e tolu mo e kongā mei ai ne papitaiso au. Hili ha ta'u 'e ua mei ai ne u fe'iloaki mo hoku malí 'i he lotú. Na'á ma mali 'i he Temipale Tālasí. Ko e taimi ní, 'okú ma hoko ko e ongomātu'a ki ha fānau faka'ofa'ofa 'e toko ua.

“Ne u fie ma’u ke fakamālō atu kiate koe, Kulisitī. Na’á ke tā ha sipinga faka’ofo’ofa ‘i he ako’anga mā’olungā. Na’á ke anga’ofa mo angama’a. Ne ako’i au ‘e he ongo faifekau mo fakaafe’i au ke u papitaiso, ka ko koe ‘eku faifekau hono tolú. Ne ke tō ha ngaahi tenga ‘i ho’o ngaahi ngāuē, pea ko e mo’oni ne ke ‘ai ‘eku mo’uí ke toe lelei ange. ‘Oku ‘i ai hoku fāmili ta’engata he taimí ni. ‘E tupu hake ‘eku fānaú ‘o ‘ilo ‘a e kakato ‘o e ongoongolelei. Ko e tāpuaki ma’ongo’onga taha ia ‘e lava ke ma’u ‘e ha taha. Ne ke tokoni ke u ma’u ia ‘i he’eku mo’uí.”

Na’e vahevahe mai ‘a Kulisitī ‘i he taimi ne u fetu’utaki ai kiate iá, “Taimi ‘e ni’ihi ‘oku ou fakakaukau ‘oku tau fanongo ki he lisi ‘o e ngaahi ‘ulu-ngāanga ‘oku ‘omi ‘e he Tefito ‘o e Tui hono hongofulu mā tolú, pea tau ongo’i lōmekina ai. Neongo ia, ‘oku ou ‘ilo’i ‘i he’etau mo’uí ‘aki e ngaahi tu’unga mo’uí ko ‘ení pea faifeinga ke muimui ki he sipinga ‘a Kalaisí, te tau lava ‘o fakahoko ai ha me’a ‘oku makehe. . . . ‘Oku ou ongo’i tatau mo ‘Āmoni ‘i he ‘Alamā 26:3 ‘i he’ene pehē, “Pea ko e tāpuaki ‘eni kuo foaki kiate kitautolú, kuo ngaohi kitautolu ke tau hoko ko e ngaahi me’angāue ‘i he to’ukupu ‘o e ‘Otuá ki hono fakahoko ‘o e ngāue ma’ongo’ongá ni.”

Ko ‘eku lotú ia ‘e ‘ikai ngata pē ‘i ho’omou lea’aki takitaha “‘Oku ou tui ‘oku totonu ke faitotonu mo angatonú,” ka te mou tukupā foki ke mo’uí ‘aki ‘a e palōmesi ko iá ‘i he ‘aho kotoa pē. ‘Oku ou lotua ‘i ho’o fai ‘ení, ‘e poupu’i koe ‘e he mālohi, ‘ofa mo e ngaahi tāpuaki ‘a e Tamai Hēvaní ‘i ho’o fai ‘a e ngāue na’e fekau’i mai ai koe ki hení. ‘Oku ou fai ‘eni ‘i he huafa ‘o Sīsū Kalaisí, ‘ēmeni. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, “Vakai ki he Kuohilí pea Laka Ki Mu’a,” *Liahona*, Mē 2008, 90.
2. *Tu’u Ma’u ‘i he Tui* (2004), 16.
3. Vakai, ‘Ekesōtosi 20:15–16.
4. *Ngaahi Tefito ‘i Mo’oni ‘o e Ongoongolelei* (2009), 179.
5. Howard W. Hunter, “Basic Concepts of Honesty,” *New Era*, Feb. 1978, 4, 5.
6. William J. Scott, “Forgot to Look Up,” *Scott’s Monthly Magazine*, Dec. 1867, 953.
7. Vakai, *Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary*, 11th ed. (2003), “true.”
8. Charlotte Brontë, *Jane Eyre* (2003), 356.

Fai ‘e Mary N. Cook

Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí Lahi ‘o e Kau Finemuí

“Manatu’i ‘Eni: ‘Oku Kamata ‘a e Anga’ofá ‘Iate Au”

‘Oku lava ke ‘omi ‘e he angalelei ‘a e fiefiá mo e uouangatahá ki ho ‘apí, ki ho’o kalasí, ki ho uōtí, pea mo ho ‘apiakó.

I he ngaahi uike si’i kuo hilí, ne u ako ha lēsoni mahu’inga mei ha ki’i ta’ahine Loumaile ‘a ia ko e tokotaha ia mei he to’u tupu na’e lea ‘i hoku uōtí. Ne ongo mo’oni kiate au ‘ene ako’i ‘i he loto fakapapau mo e fakamo’oni kia Sīsū Kalaisí. Na’á ne faka’osi ‘aki ‘eni ‘ene leá: “I he taimi ne u ‘ai ai ‘a Sīsū Kalaisi ke hoko ko e uho ‘eku mo’uí, ne lelei ange hoku ‘ahó. ‘Oku ou anga’ofa ange ki hoku ngaahi ‘ofa’angá, mo u fonu ‘i he fiefiá.”

I he ngaahi māhina si’i kuo hilí ne u nofo pē ‘o vakai mai mei he mama’ó ki he finemuí ni. ‘Okú ne fakafe’iloaki fiefia mo malimali ki he taha kotoa pē. Kuó u fakatokanga ‘i ‘ene fiefia ‘i he lavame’a ‘a e to’u tupu kehé. Ne toki fakahā mai kiate au ‘e he ongo Maeameiti ‘a e fili ‘a e finemuí ko ‘ení ke ne fakafoki ‘ene tikite hū ki ha faiva ‘i he’ene ‘ilo’i he ‘ikai ke ne a’usia ai e “anga-mā’oni’oni mo e faka’ofo’ofá.”¹ ‘Okú ne angalelei, anga’ofa, and talangofua. ‘Okú ne ha’u mei ha ‘api ko e fa’ee pē pe

tamaí ‘oku ‘i aí, pea ‘oku faingata’a ia ‘ene mo’uí, ko ia ‘oku ou fakakaukau pe ‘oku anga fēfē ‘ene ma’u ha laumālie fiefia mo anga’ofá. Ne u ma’u ‘a e talí ‘i he fakamo’oni ‘a e finemuí ko ‘ení, “‘Oku fakatefito ‘eku mo’uí ‘ia Sīsū Kalaisi”.

“‘Oku mau tui ‘oku totonu ke faitotonu, angatonu, sino ma’a, angalelei, anga-mā’oni’oni, pea fai lelei ki he kakai kotoa pē.” ‘E teuteu’i kitautolu ‘e he ngaahi ‘ulungāanga ko ‘eni ‘oku hā ‘i he Tefito ‘o e Tui hono hongofulu mā tolú ki he ngaahi tāpuaki ‘o e temipalé mo e mo’uí ta’engata.

‘Oku ou tokanga ki he fo’i lea pē ‘e taha ‘i he ngaahi leá ni—ko e *angalelei*. Ko e *angalelei* ko ha fo’i lea faka’ofo’ofa ‘oku ‘ikai ke tau fa’a fanongo ki ai. Ko e ha’u mei he lea faka-Latiná pea ko hono ‘uhingá “ke talamonū ki ha taha.”² Ko e angalelei ko e anga’ofa, lea ‘ofa, mo e ‘ofa faka-Kalaisí. Ne ako ‘e homou tokolahi ‘o kau ki he fakakaukau ‘o e angalelei ‘i he Palaimelí pea mou faivelenga ke ma’u loto e hivá ni: